

Minimalizace dopadů rozvodové či rozchodové situace rodičů na děti

*Dagmar Kubičiková, Marta Konvičková
Oldřich Matoušek, Kristýna Jůzová Kotalová, Matěj Karas*

14. 12. 2018, Praha

Systemový projekt MPSV

Systemový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

PRÁVO NA DĚTSTVÍ

Přístup k tématu

Děti v rodičovských sporech jsou předmětem pozornosti soudu a úřadů, ale často mohou být zároveň „neviditelné“

Děti v rodičovských sporech mohou, ale nemusí být ohrožené, pomoc nebo podpora jim tedy **není automaticky poskytována**.

Stávající systém péče o děti a rodiny nabízí různé formy podpory dětí, které ale **nejsou do důsledku využívány** ani koordinovány.

Předmětem inovací proto je **definice základních principů podpory dětí** v situaci rodičovského sporu.

Principy podpory dítěte a rodiny

- Ponechání odpovědnosti za rozchod výhradně v rukou rodičů.
- Jednoznačné vymezení rolí všech zúčastněných aktérů
- Koordinace podpory rodiny
- Prevence sporů
- Pozornost soustředěná na řešení sporu
- Důraz na nejlepší zájem dítěte
- Zajištění podpory dítěti
- Šetrná práce s názorem dítěte
- Informování dítěte
- Princip rychlosti

Principy podpory dítěte a rodiny

Ponechání odpovědnosti za rozchod výhradně v rukou rodičů

- všichni zúčastnění aktéři (OSPOD v roli opatrovníka, poradenské a další služby, případně též soud a právní zástupci) postupují tak, aby řešení rodičovského sporu zůstávalo odpovědností rodičů
- rodičům by mělo být poskytnuto základní **poradenství o nutnosti řešení rodičovského sporu vlastními silami**, případně o nutnosti proaktivního jednání směrem k řešení sporu (viz níže) a může jim být v případě potřeby zprostředkována odborná pomoc (poradenství, mediace, apod.)
- je zásadní, aby se žádný z aktérů nestával součástí rodičovského sporu.

Principy podpory dítěte a rodiny

Jednoznačné vymezení rolí všech zúčastněných aktérů

- všichni aktéři by měli dobře **znát svou roli a její zákonné vymezení**, měli by být schopni tuto roli popsat (vůči rodičům, dítěti nebo dalším zúčastněným aktérům) a neměli by z této role vystupovat
- specificky je třeba zdůraznit **roli OSPOD jako soudem stanoveného (kolizního) opatrovníka**, kdy je úkolem OSPOD hájit zájmy dítěte v situaci možného střetu jeho zájmů se zájmy rodičů, ale nejedná se přitom o výkon sociálně-právní ochrany dětí podmíněný ohrožením dítěte dle §6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Principy podpory dítěte a rodiny

Koordinace podpory rodiny

- podpora poskytovaná rodině by měla být vzájemně koordinována tak, aby na sebe podpůrné aktivity navazovaly, nedublovaly se a byly zajištěny podmínky pro efektivní využití podpory ze strany rodičů
- doporučená (případně nařízená) služba by v takový okamžik měla **odpovídat aktuální situaci rodiny jako celku i všech jejích členů individuálně** (například využití služby mediace pro rodiče a zároveň podpůrné terapeutické služby pro dítě, služby rodinné terapie, apod.)
- v případě, že služby nejsou dostatečně koordinovány, mohou rodiče nebo i dítě procházet různými typy služeb, aniž by došlo ke zlepšení jejich situace

Principy podpory dítěte a rodiny

Prevence sporů

- rozvod, případně rozchod rodičů je provázen mandatorním zapojením některých aktérů (minimálně soud a OSPOD v roli kolizního opatrovníka), je tedy možné **poměrně včasné identifikovat možný rozvoj nebo prohloubení rodičovského konfliktu a tím i možné ohrožení dítěte**
- zároveň je možné tomuto konfliktu předcházet, zejména okamžitým doporučením odborné pomoci, informováním rodičů o vlivu rodičovského konfliktu na dítě, apod.
- aktéři též připívají k prevenci rozvoje rodičovského sporu tím, že **zachovávají potřebnou neutralitu a směřují pozornost rodičů k dítěti a jeho zájmům.**

Principy podpory dítěte a rodiny

Pozornost soustředěná na řešení sporu

- přístup obou rodičů k řešení rodičovského konfliktu bývá odlišný (například jeden z rodičů může usilovat o obnovení vztahu, zatímco druhý rodič partnerství již považuje za ukončené) - v takové situaci může každý z rodičů volit strategie, které nesměřují ke smírnému nebo alespoň kompromisnímu řešení sporu
- je proto nutné, aby ze strany všech zainteresovaných aktérů (OSPOD, soud, podpůrná služba, apod.) bylo při plánování podpory dítěte nebo rozhodování v jeho zájmu **sledováno právě kritérium proaktivního chování rodičů směrem k efektivnímu řešení sporu** a aby byli oba rodiče o této skutečnosti informováni

Principy podpory dítěte a rodiny

Důraz na nejlepší zájem dítěte

- ohrožení nejlepšího zájmu dítěte je samotnou podstatou vstupu státních orgánů do vnitřních záležitostí rodiny – jejich úkolem je provést maximálně komplexní a objektivní vyhodnocení situace dítěte
- náhled na nejlepší zájem dítěte se v situaci rodičovského sporu často liší z pohledu jednoho nebo obou rodičů, případně i soudních znalců nebo dalších přizvaných odborníků pro rozhodnutí o úpravě rodinných poměrů odrážející zájmy dítěte je třeba **vysslovit neutrální stanovisko**
- prostřednictvím identifikace nejlepšího zájmu dítěte v daný moment lze též poukázat na specifické potřeby dítěte a podpořit tak rychlost řešení situace

Principy podpory dítěte a rodiny

Zajištění podpory dítěti

- potřeby dítěte bývají v situaci rozchodu nebo rozvodu rodičů často opomíjeny (jedná se o „věc dospělých“). Rozpad rodiny jako dosavadního zdroje stability, jistoty, materiálního zajištění, bezpečí, apod., je přitom pro dítě zásadní změnou. Rodiče pod vlivem vlastních emocí a potřeb nemusí být plně schopni potřeby dítěte vnímat nebo je dostatečně naplňovat. **Nabídka zprostředkování podpory dítěti by proto měla být samozřejmou součástí práce zapojených aktérů (zejména OSPOD).**
- v některých případech rodiče zajištění odborné pomoci dítěti odmítají, potřeby dítěte bagatelizují, případně deklarují vlastní zajištění podpory dítěti. Zejména v komplikovaných rodičovských sporech se ale ukazuje, že **minimálně nabídka možnosti využití nezávislé pomoci je pro dítě zásadní**, neboť pozdní intervence již nemusí být účinná.
- dítě prostřednictvím nabídky podpory zároveň dostává **informaci o tom, že na jeho vlastních potřebách záleží**, a že je v pořádku, pokud rodinnou situaci vnímá negativně (přestože postoje rodičů deklarované navenek mohou vypovídat o opaku). Pokud je využívána odborná podpora dítětem společně s jedním nebo oběma rodiči, je nutné se ujistit, že je **dostatečný prostor pro reflexi všech potřeb dítěte**. Dále je možné využití odborné podpory pro dítě rodičům nařídit ve správním nebo soudním řízení.

Principy podpory dítěte a rodiny

Šetrná práce s názorem dítěte

- názor dítěte na rozpad rodiny je zpravidla negativní z důvodů obav, ztráty jistoty, neúplnému porozumění situaci. Představy dítěte o dalším uspořádání rodinných poměrů se mohou rozcházet s realitou, resp. reálnými možnostmi rodičů a **vyсловování přání o budoucí podobě péče může být pro dítě nadměru stresující**.
- v situaci, kdy je rozpad rodiny považován za ohrožující faktor v životě dítěte je tedy podstatné především **ověřit celkový stav dítěte a jeho aktuální potřeby** bez ohledu na téma rozchodu rodičů. Je vhodné vyhodnotit potřeby dítěte vztahující se k jeho situaci a tyto potřeby deklarovat směrem k rodičům, soudu, apod., a dále na ně navázat nabídku podpůrných služeb. Názor dítěte je pak zjišťován a zohledňován právě v kontextu jeho celkových potřeb.
- zjišťování názoru dítěte přináší zcela zásadní sdělení pro dítě, a to **zájem o jeho vnímání situace a možnost bez obav své přání sdělit** nezávislé osobě

Principy podpory dítěte a rodiny

Informování dítěte

- rodičovské spory mohou být informačně nepřehledné, je obtížné získat objektivní náhled na rodinnou situaci, informace bývají ne/úmyslně manipulovány
- situace je zpravidla **zvláště nesrozumitelná pro děti**, kterým se nemusí dostat potřebných informací z důvodu nedostatku pozornosti, času nebo domněnky, že děti situaci porozumět nemohou
- absence informací vede k nedostatečnému naplnění potřeby bezpečí a stability dětí, děti mohou situaci vnímat zkresleně, vytvářet si vlastní mylné interpretace
- je třeba **děti informovat nejen na počátku procesu (rozpadu rodiny), ale také v průběhu a následně** – v procesu podpory dítěte je nutné určit, kdo je za předávání informací dítěti odpovědný (mimo zákonné povinnosti OSPOD též např. podpůrná služba)

Principy podpory dítěte a rodiny

Princip rychlosti

- rychlost postupu aktérů podpůrné sítě je významná zejména pro to, že rozvod nebo rozchod rodičů jako partnerů je zpravidla emocionálně náročnou situací a je žádoucí, aby nebyla zbytečně prodlužována. Rychlost (např. nařízení soudního jednání bezprostředně po podání žádosti o rozvod, následný kontakt s OSPOD v roli opatrovníka, apod.) může napomoci **zkrácení doby, kdy do vnitřních záležitostí rodiny zasahuje třetí strana** (stát).
- v případech, kdy vnímání situace jedním z rodičů nekoreluje s představami druhého, například rozpad vztahu je pro něj překvapující, může docházet k „využívání“ formálních postupů k odvrácení nebo oddálení rozpadu manželství. Pro vyrovnání se s nastalou situací je ale vhodné využít odborných služeb (např. terapie, mediace), neboť **ve stavu dlouhodobě nejistého právního postavení rodiny může dojít ke vzniku rizik na straně dítěte**, zejména pokud jde o stabilitu, duševní nebo tělesné zdraví, vývoj jeho identity a bezpečí, apod.

Metody a nástroje podpory dětí a rodin

Mezioborová případová práce (týmy při soudech, obecních úřadech, komunitních centrech, apod.)

Depistáž ohrožených dětí.

Podpůrné skupiny pro děti, nízkoprahové služby pro děti.

Podpůrné skupiny pro rodiče.

Edukace aktérů.

Osvěta veřejnosti, zdůraznění tématu dopadů rozvodu na děti.

Zavádění inovativních přístupů a služeb do praxe

Inovativní postupy, které jsou předmětem metodických doporučení je možné implementovat:

bezprostředně

- za stávajících podmínek je možné zavádět formy mezioborové týmové spolupráce, edukaci, vymezení rolí aktérů, včasné identifikace ohrožení dítěte, osvětu

systémové změny (doporučení)

- změna role OSPOD (kolizní opatrovnictví)
- ukotvení činnosti odborných mezioborových týmů
- změna podmínek soudního řízení

Příklady dobré praxe ČR

- **Dítě v centru (Spondea Brno, o.p.s.)**
 - model převzatý z Holandska
 - zaměřený na ochranu zájmů a práv dítěte, ochranu dítěte před manipulací a zneužitím v rámci sporu
 - před zapojením do programu absolvují rodiče dvě konzultace a jedno síťovací setkání (zapojení širší rodiny)
 - program zahrnuje 8 setkání rodičovské skupiny s cílem získat náhled na situaci očima dítěte
 - paralelně probíhají setkání dětské skupiny
- **Specifická činnost OSPOD: oddělení výkonu kolizního opatrovnictví**
 - vymezení pracovníci provádí pohovor (vždy) s oběma rodiči zároveň bezprostředně po ustanovení OSPOD opatrovníkem
 - v rámci pohovoru jsou jasně vymezeny role (OSPOD, služba, rodiče, právní zástupci), rodičům je zdůrazněno zaměření pozornosti na jejich proaktivní chování směrem k řešení sporu a je jim doporučena případná podpora při uzavření dohody
 - pohovorem s dítětem je zjišťována především míra jeho informovanosti o rodinné situaci a míra jeho případného ohrožení
- **Specifický přístup soudu (např. Cochemská praxe)**
 - interdisciplinární spolupráce aktérů působících v rodině v situaci rozvodu (soud, OSPOD, poradenská služba, mediátor, advokáti)
 - přenesení odpovědnosti za nalezení smírného řešení na rodiče

Příklad zahraniční dobré praxe

CODIP: Children of Divorce Situation Program

- ověřený (evidence based) program adaptovaný z USA na holandský sociální systém
- program zahrnuje **skupinovou práci s dětmi** zaměřenou na porozumění situaci, sdílení pocitů, celkově pomoc při průchodu dítěte rozchodem rodičů
- díky sdílenému adresáři ověřených programů je snadná přenositelnost do praxe
- garant CODIP je **Společnost TNO**
- zaměření na práci s rodiči a celou rodinou formou setkávání pracovní skupiny, videa, medializace, využití komplexního přístupu
- **Kenniscentrum kind en scheiding (Centrum pro děti v situaci rozvodu rodičů): „koordinátor pomoci“**
 - právník
 - psycholog
 - realizátor CODIP
 - podpora aktérů na lokální úrovni

Závěrečná doporučení: mysleme na děti!

Zaměřme pozornost na dítě

Přestože se v situaci rodičovského konfliktu může zdát, že jde o dítě, schází se řada subjektivních potřeb a zájmů. I pro samotné rodiče může být obtížné zvládnout vlastní emoce a životní změnu, které s rozpadem rodiny souvisí. Dítě se může stát nástrojem prosazování zájmů rodičů (vědomě či nevědomě), tedy se může zdát, že pozornost je na dítě upřena, i když reálně jeho potřeby zohledněny nejsou.

Udržme svou roli

V rámci rodičovského sporu hledají rodiče, ale i děti zdroje opory, které jim pomohou obtížnou situaci zvládnout. K dispozici jsou pro to sociální a navazující služby, OSPOD, právní a poradenské služby, apod. Je ale nezbytné, aby se rodiče i děti v podpůrné síti orientovali, věděli, v jakém rozsahu a obsahu jim každý aktér může pomoci, a v jakém rozsahu zůstává odpovědnost na nich samotných. Zároveň mohou být na jednotlivé aktéry kladeny úmyslně nebo neúmyslně požadavky, které aktér naplnit nemůže.

Respektujme rodinu

Přestože je vstup OSPOD jako kolizního opatrovníka do rodiny v případě rozvodu rodičů nezletilých dětí mandatorní, možná míra intervence zůstává poměrně široká. Je nutné respektovat integritu rodiny do maximální možné míry, přestože může být intervence požadována i samotnými rodiči (požadavek, aby problém vyřešil někdo „za ně“). Přestože podpůrní pracovníci mohou být svědky emočně vypjatých situací, měli by zachovat svou roli (např. ochrana zájmů dítěte).

Koordinujme podporu

Podporu dětí ohrožených rodičovskými konflikty je nutné koordinovat proto, aby mělo jak dítě, tak rodiče k dispozici v každý moment vhodný druh podpory. V ideálním případě koordinuje podpůrnou síť samo dítě nebo rodič.

Děkujeme Vám za pozornost!

www.pravonadetstvi.cz

doc. PhDr. Oldřich Matoušek, CSc.

Mgr. Dagmar Kubičiková

Mgr. Matěj Karas

E-mail: matej.karas@mpsv.cz